

Creștinismul și democrația

VENIAMIN NOVIK

Recent, în Rusia au apărut realități social-politice, care nu existau mai demult: economia de piață, proprietatea privată, democrația. (Nu vom iniția aici o dezbateră mai profundă în legătură cu faptul, dacă și în ce măsură au mai existat vreodată. Chiar dacă au mai fost cândva, comunismul le-a desființat fără milă). Tot mai mult începe să se vorbească despre primordialitatea individului față de stat, despre drepturile omului. Din păcate, premisele moral-religioase pentru perceperea acestor realități sînt absolut insuficiente. Mai mult decît atît, în Rusia, aceste inițiative determină o reacție negativă hotărîtă la o parte semnificativă a ortodocșilor. Și este de înțeles din ce motive: pînă de curînd, chiar dacă doar la nivelul intuiției, purtam în conștiință, într-o formă sau alta, cunoscuta paradigmă a lui Uvarov: „ortodoxie, absolutism, specific național”, adică un fel de simbioză a factorului religios cu cel statal și național. Desigur, nu se poate spune același lucru despre ortodocșii din Occident. Ei au înțeles, practic demult, că democrația nu numai că nu dăunează religiozității, ci dimpotrivă, creează pentru aceasta condiții relativ favorabile. (Este suficient să ne amintim ce a scris despre viața religioasă din America arhiepiscopul Ioan Sahovskoi). Apare întrebarea: a devenit creștinismul incompatibil cu democrația?

Din punct de vedere metafizic, dar și practic, cea mai complicată problemă a fost și rămîne cea a corelației, a interacțiunii dintre cele două niveluri ale realității: cel spiritual și cel material, al divinității cu omenescul, iar în plan etic, al celor de cuviință față de realitatea faptelor. Este evident că ceea ce numim „spiritualitate” nu se reflectă în categoria „celor de cuviință” pe plan social, sub forma instituțiilor politice corespunzătoare. În Biblie se spune: „Împărăția Mea nu este din lumea aceasta” (*Ioan*, 18, 36). În acest sens, între religie și politică este o distanță de neînlăturat. Religia însăși, mai ales în accepțiunea ei orientală, este o tendință, o orientare spre transcendental și nu spre palpabil, spre pămîntesc. În același timp însă, marxismul și universalismul creștin necesită conceperea unei imagini complete a

realității înconjurătoare, incluzînd și sfera social-politică, ceea ce presupune o abordare și o interacțiune corespunzătoare cu ea. Măsura acestei condiționări reciproce este chiar măsura relațiilor dintre cele două niveluri ale realității.

Cunoaștem două extreme: prima este năzuința spre divinitate prin ignorarea ordinii pămîntești. Aceasta se poate observa în unele religii orientale. Aici, lumea materială este privită ca ceva necuviincios, o consecință a căderii în păcat. Și din acest motiv, nivelul material nu este luat în seamă. Este evident că pe această cale dezvoltarea civilizației este imposibilă, deși cîteva persoane evaluate spiritual pot deveni sfinți. Această tendință poate fi denumită monofizitist-spirituală („pur spirituală”).

Cealaltă extremă este înclinația spre material prin ignorarea începutului spiritual. Motivarea filosofică a acestei concepții este, în mod corespunzător, materialismul, iar proiecția cea mai consecventă în plan politic a acesteia este comunismul, care afirmă că ar fi preluat de la creștinism principiile libertății, egalității, fraternității și dreptății. Se afirmă că acțiunea de transformare nu este îngădită de nimic (datorită inevitabilului ateism) în conformitate cu concepția unilateral definită (doar de judecata omenească) a „binelui general”. Lumea nu mai este privită ca o creație a Divinității. De aici apare atitudinea forțat-constructivistă față de realitate. Este evident că o asemenea concepție despre lume este posibilă ca urmare a transpunerii forțate a metodelor tehnico-reducționiste ale gândirii mecaniciste în sfera social-politică, văzută ca obiect al manipulării. Apare tentația totalitarismului: crearea unei „societăți-incubator” ideale, rezervația naturală condusă de anumiți oameni care, chipurile, cunosc legitățile dezvoltării istorice (pe care le schimbă pe parcursul evenimentelor după plac).

Ca urmare, în numele „viitorului luminos” se construiește societatea actuală de coșmar, care are înfățișarea unui lagăr de concentrare. (Ceea ce reușiseră să facă cîteva oameni în acest lagăr numit „socialist”, doar datorită nebăgării de seamă a paznicilor, nu a schimbat esența lucrurilor).

După cum se știe, extremele se ating: monofizismul religios duce la ignorarea factorului individului uman, la depersonalizare, și creează premisa pentru totalitarism, atît sub forma despotismelor antice orientale, cît și sub forma despotismului modernizat — comunismul. Schema gândirii monofiziste se menține, este doar umplută cu alt conținut, de astă dată materialist. Modernismul comunismului se dezvoltă chiar pe această linie occidentală. Paternalismul arhaic însă, pe linie orientală. Nu întîmplător, comunismul, într-o formă sau alta, uneori cu o tentă religioasă, a prins rădăcini în Est: în Coreea, China, Vietnam, Cambogia, Albania și — în sfîrșit — în Rusia, principala pepinieră a comunismului pentru întreaga lume (ordinea enumerării țărilor nu reflectă cronologia apariției regimurilor comuniste). Indiferent pe ce cale ar fi pătruns această concepție în țările respective, condițiile pentru însușirea ei au existat. Tradiția creștină, o foarte dezvoltată conștiință a dreptului, au preîntîmpinat pătrunderea

comunismului în Apus. (În Rusia predomina interpretarea bisericească a creștinismului, iar evanghelizarea vieții însăși, înțelegerea aplicării principiilor biblice în realitate nu a fost suficientă).

Este deosebit de important în acest sens punctul de vedere al raționamentului: este oare omul doar „o sumă a relațiilor sociale”? În practică un asemenea reduționism sociologic duce la efectul contrar, în sensul că societatea începe să fie privită ca un ansamblu de oameni–roțițe; or, el nu se poate „reduce” la nimic altceva fiind creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu”. Întotdeauna întregul este mai mare decât suma părților sale? Chiar și în teoria matematică a mulțimilor se știe că nu este întotdeauna așa. Tot astfel, caracteristicile cantitative nu reflectă întotdeauna realitatea „binelui general”. După „chipul și asemănarea lui Dumnezeu” a fost creat omul, dar nu societatea și nici statul. Ceea ce acum se exprimă în câteva fraze s-a petrecut cu umanitatea de-a lungul a zeci de milioane de vieți omenești.

În plan filosofic problema se împiedică de cea a libertății omului și de riscul inevitabil legat de ea. Acest fapt a fost înțeles în mod genial de Dostoievski și Berdiaev. Cum să pui laolaltă libertatea omului cu „binele general”, sau cum s-ar putea reduce la minimum inevitabila limitare a libertății oamenilor în cadrul comunității lor? După eșecul experimentului comunist, a devenit deosebit de clar că teoria orînduirilor sociale trebuie să pornească de la o antropologie adecvată, adică de jos în sus și nu invers. „De la Dumnezeu” (de sus în jos) poate construi (o împărăție) numai Dumnezeu, iar noi nu trebuie să ne asumăm funcțiile divine, și putem porni doar de la om la om, creația după „chipul și asemănarea lui Dumnezeu”.

Ce este omul? Conform antropologiei creștine omul are o natură dublă, mai precis, o natură bună deteriorată de păcatul originar. Pe de-o parte, omul este creat după „chipul și asemănarea lui Dumnezeu”, liber. El are în sine infinitul potențial, este chemat spre desăvârșire. Pe de altă parte datorită chiar acestei voințe libere, este liber să se miște în direcția opusă, spre rău. În consecință, orînduirea socială optimă ar trebui să fie de așa natură încât, pe de o parte să dea omului posibilitatea dezvoltării sale libere, iar pe de altă, să-i limiteze posibilitățile de a înfăptui răul. Întrucât hotărîrea în legătură cu o asemenea orînduire poate fi luată de societatea însăși, ea nu poate fi impusă din afară de niște oameni foarte inteligenți cărora, desigur, nu le-ar fi barată calea de a influența societatea pe căi legale. Sarcina se complică și din cauza procedurii. Însuși modul de a lua hotărîrea trebuie să corespundă nivelului problemei care se pune. (Aici, desigur, avem de-a face cu un paradox: prin ce metodă se poate stabili procedura „bună”? Din acest paradox se poate ieși prin metoda apropiierilor consecutive, datorită principiului autodezvoltării societății prin legături inverse). Noțiuni ca: „principiul separării puterilor”, „proprietate privată”, „drepturile omului” apar ca niște mecanisme protectoare din principiul de bază al respectului și

încrederii față de om. Separarea puterilor protejează împotriva uzurpării puterii, proprietatea privată limitează atentatele statului asupra persoanei.

Se înțelege din ce cauză se construiește atât de greu societatea democratică: dacă pentru crearea unei autocrații este nevoie mai întâi de toate de forță, pentru crearea societății democratice este necesar un nivel înalt al conștiinței sociale, determinat mai întâi de toate, de prezența respectului față de om. Problema credinței și concepției despre lume este, în general, deosebit de complexă. În acest domeniu nu poate apărea ceea ce numim „consens”, ba chiar această circumstanță stă la baza principiului că „religia este o problemă personală” și respectiv a necesității „separării religiei de stat”, ceea ce pînă acum a fost interpretat în mod greșit ca o abandonare a religiozității în societate. Cîte vorbe usturătoare nu au fost pronunțate (de exemplu, de către Leontiev) la adresa religiozității burghezului mijlociu? Îndeplinirea onestă a datoriei în viață (familia, munca) pierd din punct de vedere estetic în fața triumfalismului, păgîn în esența sa, și a misticismului ritual. Căci Dumnezeu revelației poate apărea și într-un susur blînd și subțire de vînt (1 *Împărați*, 19,9–13). În creștinism, primatul interiorului față de exterior este dus la extrem: nu există aproape nici un indiciu al aflării adevărului (*Luca*, 16,15). Putem avea, desigur, nostalgia epocilor eroice, însă nu le putem crea. Istoria arc categorii proprii de vîrstă, iar de acestea trebuie să ținem seama.

De nenumărate ori oamenii au încercat să facă din creștinism „un program”, să construiască cu forțe proprii o împărăție a Domnului pe pămînt. Au încercat să identifice comunismul cu creștinismul. Ca și cum, comunismul nu ar fi altceva decît un creștinism demistificat care își propune construirea „adevăratului regat al binelui și al dreptății” pe pămînt. Însă în locul împărăției lui Dumnezeu a apărut, parcă inspirat de o forță a răului, cu totul altceva care semăna mai mult cu o închisoare; de unde a răsărit vechiul paternalism, noul lip monstruos de pseudosacralitate și altele în același sens, deja descrise pe larg în literatură. Este interesant de menționat că regimurile totalitare nu renunță la frazeologia democratică.

Toate încercările titanice de a creștina vechea autocrație au fost, de asemenea, fără succes, întrucît autocrația nu este altceva decît o piramidă politică, pagină în esența ei. Din aceste motive s-a prăbușii imperiul ortodox Bizantin, iar apoi și Rusia. Piramida monarhică vizibilă fizic (sub forma chipului sacralizat al Țarului) corespunde mai mult caracterului exterior al religiilor păgîne în comparație cu creștinismul care și-l reprezintă pe Zeu sub forma unui obiect.

Unii ar putea pune întrebarea: oare caracterul individual al creștinismului nu duce cumva la anarhie absolută alunei cînd fiecare are o imagine personală asupra a ceea ce se cuvine și ce nu? Aceasta, de vreme ce cîteodată, din religia creștină este foarte greu să se tragă concluzii echivalente la una și aceeași întrebare. Sînt însă concepte evidente și echivalente, exprimate încă în poruncile Vechiului Testament (să nu ucizi, să nu furi, să nu depui mărturie mincinoasă).

În legătură cu care statul trebuie să manifeste un control deplin privind respectarea acestora de către cetățeni. Este clar, de asemenea, că limita libertății omului este libertatea celui alt. După cum scrie Bulgakov: „dreptul este libertatea condiționată de egalitate”. În această definiție de bază a dreptului, originea individuală a libertății este indisolubil legată de originea socială a egalității, încât se poate spune că dreptul nu este altceva decât o sinteză a libertății și egalității. Noțiunile de individ, libertate, egalitate constituie esența așa-numitului „drept natural”. În continuare Bulgakov arată că „dreptul natural” în realitate nu este chiar natural, ci are o bază religioasă.

Se pune o altă întrebare importantă: din ce cauză legile a căror respectare este supusă controlului acționează doar în domeniul exterior (crima, hoția), iar în cel interior (al credinței, concepției despre lume și chiar al moralei) statul democratic nu întreprinde nici o acțiune fermă. Oare, conform Evangheliei, răul nu vine din inima omului? Chiar așa este: însă nici omului luat individual, nici maselor de oameni nu le este dat să țină sub control reacțiile sufletești ale semenilor lor. („Cine dintre voi este fără păcat, să arunce cel dintâi cu piatra în ea” *Ioan 8, 7*).

Domeniul moralei rămîne cu predilecție o prerogativă a opiniei publice și nu a acțiunilor judecătorești.

„Omul trebuie să fie liber pentru că acest fapt corespunde demnității sale umane; libertatea exterioară este un mijloc, mai precis condiția negativă a libertății interioare, morale, care constituie chipul lui Dumnezeu în om” (Bulgakov). Delimitînd ferm interiorul de exterior, sistemul democratic, chiar dacă nu este un corelat politic al creștinismului, cu atît mai puțin va fi în antagonism cu acesta din urmă. Prin vot deschis care atrage atîta dispreț din partea esteților religioși (căci oamenii inteligenți sînt întotdeauna în minoritate) se iau hotărîri nu în privința problemelor de concepție și religios-filosofice, ci a celor externe prin excelență, cum ar fi: cele personale (alegerile), financiare, administrative, etc, cu ajutorul unanim acceptatelor drepturi și libertăți fundamentale ale omului a căror sursă nu este statul, ci Dumnezeu. Statul democratic nu garantează oamenilor dezvoltarea spirituală, care nu poate fi decât liberă, însă se străduiește în mod onest să-i creeze condițiile necesare, mai înainte de toate, în domeniul vizibilului: să zicem, declarînd dreptul omului la viață, statul își asumă obligațiile polițistului care ocrotește pe om împotriva criminalilor. Din acest motiv atitudinea de forță față de criminal este îndreptățită chiar și din punct de vedere creștinesc. Același polițist, însă, nu are nici un drept să vă oblige să aveți o părere sau alta, o concepție sau alta, să instaureze cenzura, să controleze gîndurile sau stările de spirit. Domeniul confesional, al concepțiilor despre lume rămîne în principiu neîngrădit din partea statului, și în aceasta se relevă (ca să folosim termenul teologic) „kenosis”-ul (autodesconsiderare) statului democratic care își cunoaște limitele și nu se consideră împărăție.

Potrivit concepției conform căreia statul este un instrument, acesta este destinat doar creării condițiilor necesare pentru o viață demnă a oamenilor, iar în limbaj biblic — a condițiilor necesare pentru dezvăluirea chipului și asemănării lui Dumnezeu în oameni. O asemenea părere despre putere își găsește argumentare solidă în Vechiul Testament: refuzul teocrației și dorința poporului israelit de a avea un rege pămîntesc (tipul de stat dominant) este considerat în Biblie ca o întoarcere la păgînism, îndepărtare de Dumnezeu (vezi 1 *Samuel*, 8). Se știe, de asemenea, că renumiți pustnici ortodocși au fost partizani ai monarhiei ortodoxe care ar fi un fel de „ogîndire a împărăției lui Dumnezeu pe pămînt”. Acum, însă, avem o experiență istorică — experiență necunoscută celor de atunci —, iar învățătura despre monarhia ortodoxă nu poate fi dogmatizată.

În limbajul contemporan tipul de stat în exercițiu este numit democratic.

Este evident că democrația contemporană, prin caracteristicile sale formale nu are nimic în comun cu teocrația, însă e important de subliniat că cea dintîi, în virtutea deschiderii ei principiale nu exclude posibilitatea celei de-a doua care este o înfăptuire nu numai a oamenilor. (Prin teocratic avem în vedere nu clericalismul, ci înțelesul ei ad literam: Împărăția Divină. Reprezentarea unei astfel de teocrații se găsește în Vechiul Testament). Perfecționarea, dezvoltarea poate fi, după cum s-a spus deja, numai liberă căci Dumnezeu n-a atribuit omului libertatea pentru ca oamenii să și-o răpească unul altuia.

Uneori democrației i se reproșează că ar distruge structura ierarhică a universului, că o aplatizează, unii o învinuiesc chiar de ... ateism. În acest caz nu se ia în considerare faptul că democrația, în principiu, nu este mistică, însă nu în sensul că ar nega mistica ca atare, ci în acela că nu are nici un fel de pretenții asupra celorlalte nivelurilor de profunzime ale structurii ierarhice a lumii. Democrația nu este vinovată de faptul că unii oameni nu percep adîncimea, ierarhizarea, la fel ca — de exemplu — știința, care chipurile, ar da naștere la ateism. E clar că nu cunoașterea științifică ca atare este cauza ateismului, ci legea psihologică a eliminării, conectarea atenției la conținutul unui alte sfere de competență. (Dacă, de exemplu, omul privește toată viața în microscop, cu timpul i se poate părea că nici nu există o altă realitate.)

Și totuși, de-a lungul istoriei apare aceeași întrebare: dacă adevărul se găsește în revelație, de ce să nu-i „ajutăm” să triumfe și în viață? Și iată, devine evident că nu știm prea multe despre legile vieții spirituale (mai ales în dimensiunea ei socială), nu putem stabili într-o formă evidentă gradul necesar al interacțiunii cu realitate socială, ceea ce servește ca premisă filosofică negativă pentru noțiunea de „libertate a conștiinței”.

Partizanilor modelării structurii de stat după modelul bisericii trebuie să le amintim că bisericii îi este contraindicată utilizarea forței, pe cînd statul nu poate exista fără forță. Este important de înțeles că raporturile dintre stat și biserică sînt

extrem de importante din cauza paradoxului libertății, deși la modul empiric ele pot părea simple. Foarte puțin probabil e ca în condițiile pămîntești să fie posibilă renumita „simfonie” a bisericii și statului, căci statul, amintindu-și de idealul religios, este obligat să se îngrijească de situația reală a lucrurilor, preîntîmpinînd mai înainte de toate, cum spunea Soloviev, instaurarea înainte de vreme a iadului pămîntesc. În aceasta constă funcția negativă necesară a statului. În plan constructiv, statul ar putea să învețe cîte ceva de la Biserică: democrația ar putea fi privită ca o proiecție secular-socială a „sobornicescului” (derivat de la cuvîntul *adunare*), însă aceasta nu se întîmplă din cauză că biserica noastră nu arc doctrină socială contemporană. La ultimul Sobor arhieresc (Moscova, 29 XI–2 XII 1994) s-a luat hotărîrea de a se elabora această doctrină.

Desigur, în politică acționează iminentul „principiu al nedeterminării”. De exemplu, într-o formulare ca: este posibilă fie o determinarea formală a sistemului de drept în absența violării sensului celui mai înalt al existenței, fie determinarea mersului omenirii spre sensul suprem, în absența semnificației normelor de drept considerate ca ceva convențional. Însă, întrucît a doua variantă este posibilă numai în teocrație care, practic este irealizabilă pe pămînt (sînt lucruri despre care putem doar să ne rugăm!), evident, va fi preponderentă prima cale. Atunci democrația rămîne dacă nu cea mai bună, măcar orînduirea optimă pentru societate.

Utilizînd terminologia teologică, se poate spune că în orînduirea democratică își găsește oglindirea principiul apofantismului, ceea ce în mod corespunzător ne permite să vorbim despre negativismul social al democrației. Sau, exprimîndu-ne mai simplu, în democrație se manifestă autolimitarea conștientă a puterii statului de dragul libertății dăruite nouă de divinitate. E posibilă, desigur, o monarhie în frunte cu o figură sacralizată, iar prin prezența unei personalități remarcabile pe tron, aceasta poate da rezultate mai bune decît o democrație. Este posibil că un monarh puternic, strălucit, să poată însufleți mai mult poporul decît principiul abstract al „separării puterilor”. Însă în cazul unei schimbări nefericite la tron monarhia ar începe să se frămînte și, din cauza intrigilor de palat, poate slăbi și se poate prăbuși sub presiunea dușmanilor care există oricînd. Ritualul ungerii la împărăție nu îndepărtează de păcate și greșeli cum se întîmplă în taina botezului. Dacă ar fi să folosim un termen tehnic, monarhia politică este instabilă (deși poate exista timp îndelungat datorită forței) în comparație cu analoaga sa fizică — piramida. Dacă am încerca să excludem pe cale legală posibilitatea abuzurilor evidente și să introducem înainte de toate principiile transparenței și a legăturilor inverse, adică să facem sistemul dinamic și autoreglabil, s-ar obține chiar un sistem democratic. În acest caz ar fi posibil să joace chiar un monarh, nu atît un rol al puterii, cît unul spiritual-simbolic, ca în țările nord-europene.

Să analizăm cel mai „însăimîntător” argument împotriva democrației: aceasta s-ar zice că echivalează drepturile adevărului și minciunii, binele și răul.

Dar este chiar așa? Există un criteriu foarte simplu după care se poate judeca gradul de dezvoltare a organizării statale, orientate nu asupra ei însăși (totalitarismul) ci spre bunăstarea oamenilor. Acestea sînt legile și respectarea lor, acesta este rolul puterii judecătorești în societate. Căci doar o legislație penală și civilă, aplicarea ei în practică, reflectă ideea pe care o are societatea despre dreptate, despre bine și rău. Este suficient să comparăm datele statistice care reprezintă procedura judiciară și regulile ci în diferite țări pentru ca să înțelegem că, în spatele indiferenței față de drept și legi stă indiferența elementară față de oameni. S-ar părea că acest fapt este evident. Însă tipul de conștiință utopică ce stă la baza totalitarismului contemporan se străduiește în permanență să substituie ilegal legea — veșnic imperfectă — cu morala care îi captivează pe oamenii naivi datorită clarității și perfecțiunii cu care se exprimă cele ce se cuvin. (În aceasta constă cauza principală a viabilității ideilor utopice și, în particular, comuniste). Nu întîmplător, în toate sistemele totalitare se vorbește atît de mult de morală, educație, conștiință care trebuie ridicată neconținut și, desigur, despre binele poporului. În cazul acesta lipsește cu desăvîrșire înțelegerea legii ca garant al drepturilor individului. În general prin lege înțelegîndu-se doar supunerea față de stat, ceea ce duce la subordonarea puterii juridice față de ideologia statului. Puterea supremă juridică în sistemele totalitare este însușită de un mic grup de „inițiați”, care, chipurile, cunosc binele și răul (vezi: „Marele Inchizitor” de al Dostoievski). „Nedreptatea religioasă de concepție mistică a absolutismului constă în aceea că el pune povara libertății și a responsabilității pe umerii unui singur om luînd această povară poporului creștin” (Berdiaev). Teoretic, în societatea civilă democratică este clar conștientizat faptul că nimeni nu are dreptul să-și asume funcția divină, iar biserica și clerul nu trebuie să aibă puterea statală.

Puterea de „a lega și a deslega” (*Matei* 18, 18) dată de Cristos apostolilor nu este administrativă, ci spirituală sau, vorbind mai simplu, morală. Noțiunea de bine și rău se amestecă parcă mai mult nu în statul democratic, ci în cel totalitarist unde oamenii de rînd supuși păcatului își asumă însușirea de infaibilitate, încep să propovăduiască în numele lui Dumnezeu, al dreptății supreme sau al poporului.

Este de înțeles, astfel, din ce motiv ideea de democrație (deja în mare parte compromisă la noi) atrage o asemenea neîncredere din partea oamenilor religioși din Rusia. Lor li se pare că dacă statul va progresa pe calea democrației, religia se va dilua în ceva „lumesc” și va dispărea. „Priviți, vă rog, în Occident: în Europa sînt multe biserici goale, la fel va fi și la noi”. Acolo, la drept vorbind, sînt cu mult mai multe biserici decît la noi. Gradul de creștinare a societății trebuie apreciat nu numai după frecventarea bisericilor, ci prin prezența normelor eticii creștine în viața privată și cea socială. Nu e nici o pierdere dacă această etică va coincide în mare parte cu cea general umană, căci Domnul însuși a repetat „regula de aur” a moralității elaborată în vechime de către oameni: „Tot ce voiți să vă

facă vouă oamenii, faceți-le și voi la fel” (*Matei* 7, 12). Mult mai rău ar fi dacă întreaga lume s-ar diviza în sacru și profan, sau în terminologie modernă în „lumesc” și „duhovnicesc”. Atunci creștinismul bisericesc ar deveni de sine stătător fără să aibă o relație deosebită cu viața în general. În consecință, problemele legate de soarta ultimă a lumii, escatologia ei, ies din limitele competenței noastre și, în acest sens, trebuie să trăim pentru ziua de astăzi așa cum ne-a poruncit Cristos: „Ajunge zilei necazul ei” (*Matei* 6, 34) și „să nu ne grăbim să alegem grîul de neghină” (*Matei* 13, 24–30). Desigur, am vrea ca oamenii să meargă mai des la biserică... Îi putem doar chema spre aceasta, dar nu-i putem obliga.

O importantă realizare a științelor sociale este noțiunea de „societate deschisă” care presupune nedeterminarea, dispoziția spre schimbare a unor structuri sociale, de stat. Mai pe scurt, „societatea deschisă” este în principiu oarecum nepredeterminată. Este, de asemenea, important că însăși concepția religioasă este principial deschisă, mai ales spre bogăția divină, respectiv, spre tot ce este binele. Doar concepția religioasă îndepărtează geneza totalitarismului din spiritul raționalismului de sine stătător, întrucît ea are în vedere o altă realitate — cea divină.

Conform unei legi din Vechiul Testament, în sabbat și în anii jubiliari sclavii trebuiau să fie eliberați, iar datornicii iertați, aceasta asigurînd posibilități noi de start unor oameni care în anumite circumstanțe n-au avut noroc (*Levitic* 25, 8–12; *Deuteronom* 15, 2). Se poate imagina că aplicarea acestei legi ar putea determina o destabilizare temporară a societății care ar compensa o dezvoltare mai dinamică a acesteia din urmă. (...)

Din punct de vedere teologic, problema conducerii statului trebuie să se rezume la măsură. Gîndirea utopică, negru–alb, pentru care această problemă nu există, va construi inevitabil o piramidă sau va nega principiul adevărului sub pretextul totalei incompatibilități cu realitatea. În teologie există principiul „necontopirii și al invidizunii”. Se poate imagina că analogul politic al acestui principiu este sistemul democratic: el, spre deosebire de cel totalitar, nu încearcă să se contopească cu toate aspectele vieții, dar este și inseparabil de societatea care nu poate exista, în general, fără un sistem. □

Traducere de Mariana–Eugenia Ciurca

Bibliografie

1. Bulgakov, S.N., *Despre idealul social, De la marxism la idealism, Culegere de articole*, St.Petersburg, 1903.

2. Alexeev, N.N., *Creștinismul și ideea de monarhie*, revista **Puti**, Paris, 1927, nr.6 (reprint Inform–Progress, Moscova, 1922).

3. Ilin, I.A., *Premisele democrației creatoare*, **Sarcinile noastre**, vol.2, Moscova, 1922.
4. Fedotov, G.P., *Bazele democrației creștine*, **Opere complete**, T.Z. YMCA-PRESS, 1982.
5. Vișeslavțev, B.P., **Veșnicia în filosofia rusă** (cap.5, *Problema Puterii*), Moscova, 1994.

*

Veniamin NOVIK, egumen, candidat al Academiei Teologice Ortodoxe din St. Petersburg. Este călugăr ortodox rus și predă la Seminarul Teologic din Sankt Petersburg.